'Ús Ferlosser'

Museum Ferdinand Domela Nieuwenhuis in Heerenveen

Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919) is de grondlegger van het Nederlandse socialisme. Hij begon zijn publieke leven als Luthers predikant, maar verliet na negen jaar de kerk om zich te wijden aan het socialisme.

Joke Noordstrand is hoofdredacteur van Kleio.

In het centrum van Heerenveen staat het Willem van Haren Museum. De vaste collectie van het museum gaat over rijke heren in het veen versus de grote armoede onder de veenarbeiders maar achterin het gebouw loop je via een ouderwetse trap naar de vier kamers die het biografische Museum Ferdinand Domela Nieuwenhuis vormen. Zodra je de zaaltjes binnenloopt schallen er stemmen met informatie uit de muren en worden er automatisch filmpjes in werking gezet over het leven van Domela Nieuwenhuis. De computers in de verschillende ruimten bevatten interessante teksten en anekdoten over 'ús Ferlosser', zoals hij liefkozend door de Friezen werd genoemd. Ideaal materiaal voor een profielwerkstuk.

Een groot deel van zijn leven bracht Domela Nieuwenhuis in vergaderzaaltjes door.

Van predikant tot socialist

Domela Nieuwenhuis werd in 1846 in Amsterdam geboren als zoon van een welgestelde predikantenfamilie. Hij studeerde zelf ook theologie en kwam tijdens zijn studie in aanraking met de historisch filosofische kritiek op het christendom van D.F. Strauss. Ferdinand werd aanhanger van de 'moderne' theologie waarbij de rede centraal staat, maar hij dacht er niet over om uit de kerk te stappen zoals de predikanten Conrad Busken Huet en Allard Pierson wel hadden gedaan.

In 1870 vertrok Domela Nieuwenhuis als jonge Luthers predikant naar Harlingen. Friesland was in die tijd de armste provincie van Nederland en hij kwam er ongetwijfeld in aanraking met de diepe ellende waarin een groot deel van de bevolking leefde. Ferdinand richtte er een afdeling op van de Vredebond, die was opgericht uit protest tegen de Frans-Duitse oorlog. Ook schreef hij zijn eerste brochure: *Een vraagstuk van internationaal belang (1870)*. Voorts steunde hij de arbeiders die op vreedzame wijze loonsverhoging vroegen. Interessant is dat hij zich toen nog keerde tegen de socialisten: 'juist omdat de vorm zoo goed is en in tegenstelling van de Internationale die eischen stelt en dreigt met staking', schreef hij aan zijn broer Adriaan.

Ook later in Beverwijk, waar hij in 1872 predikant werd, toonde hij zijn sociale interesse. Hij vroeg zijn broer, die toen in Duitsland studeerde, om socialistische lectuur en enkele jaren later ondernam Ferdinand zelf een reis naar Duitsland om de sociale kwestie uitgebreid te bestuderen. In 1877 schrijft hij Adriaan: 'De verwezenlijking der sociaal-demokratische ideeën is naar mijn mening, ook zelfs waar men eenzijdig is, de weg om het geluk der volkeren te brengen of te verbeteren.' Dan is hij al in aanraking gekomen met een aantal socialistische werken waaronder *Das Kapital* van Karl Marx. In 1876 houdt hij zijn eerste spreekbeurt voor het

Algemeen Nederlandsch Werklieden-Verbond (ANWV) en ging voor *De Werkmansbode* schrijven. Langzamerhand begon Domela Nieuwenhuis zichzelf als socialist te zien: 'Wat mij aangaat en mijn verhouding tot de arbeiderszaak, ik ben socialist, al ben ik niet geheel sociaaldemokraat.' Als predikant kwam hij inmiddels steeds vaker in conflict met ambtgenoten en gemeenteleden. Aangezien hij niet wist of er een hemel was, weigerde hij bijvoorbeeld om op Hemelvaartsdag te preken. Eind jaren zeventig besloot hij om zijn ontslag te nemen.
Domela Nieuwenhuis sloot zich vervolgens aan bij de SDV, de Sociaal Democratische Vereeniging. In 1880 organiseerde hij zelfs een enquête naar de levens- en arbeidsomstandigheden van werklieden. Hij deed dit onderzoek al ruim zeven jaar voordat het Nederlandse Parlement met de Arbeidsenquête kwam. In 1882 werd vervolgens de SDB, de Sociaal Democratische Bond opgericht, waarvan hij tot secretaris werd gekozen. Hij richtte het blad *Recht voor allen* op, propageerde gelijkberechtiging voor mannen en vrouwen, atheïsme en onthouding van alcohol. Zijn uitspraak 'Denkende mensen drinken niet en drinkende mensen denken niet', spreekt boekdelen.

In 1888 werd Domela Nieuwenhuis, die net wegens het beledigen van koning Willem III in de gevangenis had gezeten, door het district Schoterland tot het eerste socialistische Tweede Kamerlid gekozen. Toch vond hij de parlementaire democratie niet geschikt voor het ver-

'Aangezien hij niet wist of er een hemel was, weigerde hij op Hemelvaartsdag te preken'

wezenlijken van de socialistische idealen. Hij pleitte voor de revolutie, in tegenstelling tot Pieter Jelles Troelstra, die voor de democratische weg had gekozen. In 1894 werd de parlementaire vleugel SDAP (Sociaal-Democratische Arbeiderspartij) van de SDB opgericht en raakte Domela Nieuwenhuis op een zijspoor. Aan het eind van de negentiende eeuw bekeerde Ferdinand zich tot het anarchisme. Hij begon met de publicatie van het blad *De Vrije Socialist* en werd actief in de antimilitaristische beweging. 'Van geloovig theïst werd ik atheïst en eenmaal de hemel boven mijn hoofd verloren hebbende, trachtte ik de aarde tot een hemel voor allen te maken.'[1]

Familieleven en -leed

In de studeerkamer van het museum kom je meer te weten over Domela Nieuwenhuis' privé-leven. Er hangt bijvoorbeeld een aantal portretten van vrijdenkers zoals Annie Besant en Multatuli met wie hij een uitgebreide correspondentie voerde.
De grootvader en vader van Ferdinand Domela Nieuwenhuis waren Luthers predikant en hoogleraar. Zijn moeder, Henriëtta Frances Berry, was een Engelse. Ze overleed toen Ferdinand elf jaar oud was. Zijn vader hertrouwde met Mariane Meijer, afkomstig uit een zeer welgestelde familie. Ferdinand had nog vier oudere broers en een jongere zus en broer. De familie Domela Nieuwenhuis behoorde tot de burgerlijke elite van het land. Na de dood van zijn vader in 1869 werd stiefmoeder Mariane Meijer de spil van het gezin. Zij wees de 'moderne' theologische opvattingen van Ferdinand af, maar hij kreeg wel zijn aandeel in de aanzienlijke erfenis die zij naliet. Ferdinand gebruikte deze ter financiering van zijn activiteiten en allerhande projecten binnen 'de beweging'.
In 1872 stierf, na een huwelijk van twee jaar, Ferdinands eerste vrouw en grote liefde in zijn leven, Johanna Lulofs. In de zaal hangt een portret van haar en zij heeft hem ook het Christusbeeld gegeven dat op het bureau ▶

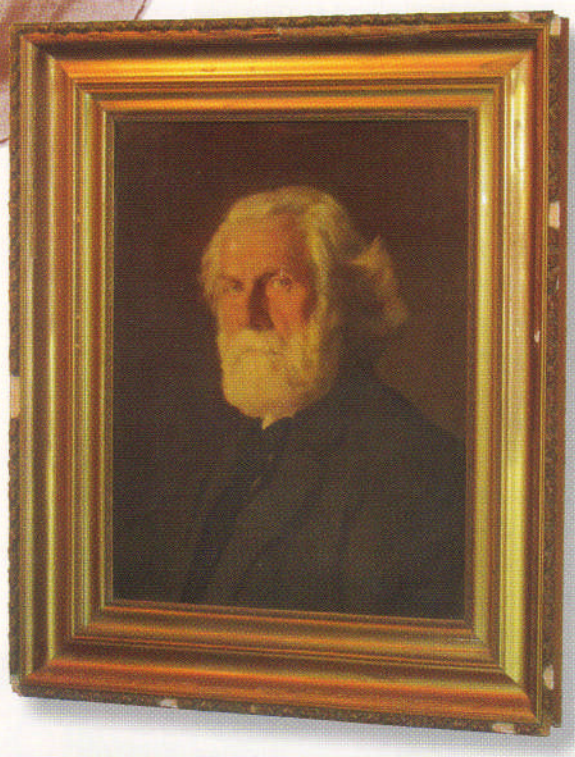

▶ *Van Christen tot Anarchist, Gedenkschriften van F. Domela Nieuwenhuis*, Amsterdam 1910.

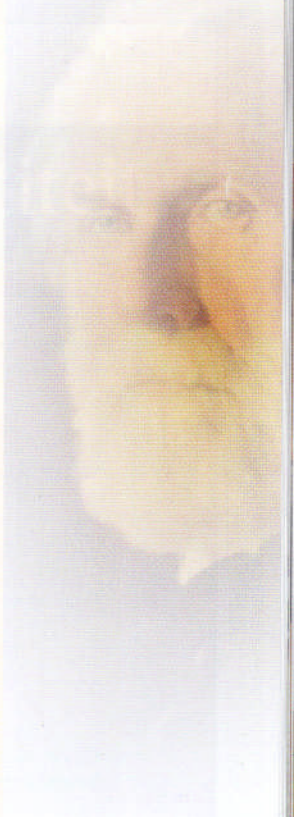

Ferdinand (midden) was bevriend met Wilhelmina Drucker, IJzeren Mina (boven).

Jan Gielkens *'Was ik maar weer in Bommel'. Karl Marx en zijn Nederlandse verwanten. Een familiegeschiedenis in documenten.* (Stichting Beheer IISG, Amsterdam 1997, 199 blz., ISBN 90-6861-099-6).

Bert Altena, *En al beschouwen alle broeders mij als den verloren broeder. De familiecorrespondentie van en over Ferdinand Domela Nieuwenhuis. 1846-1932.* (Stichting beheer IISG, Amsterdam 1997, 713 blz., ISBN 90-6861-134-80).

staat. Domela Nieuwenhuis was zeer geschokt door haar dood. Vervolgens trouwde hij achtereenvolgens met nog twee Johanna's, die ook in het kraambed stierven. Het is goed mogelijk dat deze persoonlijke tragedie bijdroeg tot zijn ontwikkeling naar het socialisme en atheïsme. In 1891 trouwde hij, 45 jaar oud, met Egberta Johanna Godthelp (1863-1933). Dit huwelijk verliep niet zonder problemen. Ferdinands vierde echtgenote bleek een moeilijke vrouw. Ze vroeg veel aandacht, die haar echtgenoot naast zijn publieke arbeid kennelijk niet altijd gaf. Maar wat zijn opvattingen betrof, stond zij echter altijd pal achter hem. Uit deze vier huwelijken had Domela Nieuwenhuis zeven kinderen, waarvan er vier al tijdens zijn leven overleden.

Financiële perikelen

Domela Nieuwenhuis was een man met een brede belangstelling. In de bibliotheek zie je een deel van zijn boeken die oorspronkelijk meer dan 20.000 banden omvatte. Tevens ligt hier een aantal brieven die aan hem gericht zijn. Hierin zie je de geleidelijke overgang van modernistisch christendom naar atheïsme en socialisme. Zijn worsteling in denken is nauwkeurig te volgen, net als de afwijzende reacties van zijn familie, die Domela's overgang 'van christen tot anarchist' extra dramatisch maken. Ferdinand klaagde regelmatig over vervreemding van zijn familie.

Opvallend in een deel van zijn correspondentie is de nadruk op financiële perikelen. De gevolgen van de keuze van een nette jongen uit een welvarende familie voor de arme arbeidersmassa waren financieel desastreus. Ook Karl Marx had grote moeite om zijn financiele zaken op orde te krijgen en bezocht bijvoorbeeld met enige regelmaat zijn Nederlandse oom Lion Philips in Zaltbommel om geld los te peuteren. Later werd Marx vooral financieel bijgestaan door Friedrich Engels. Marx, die zelf ook Nederlands sprak, correspondeerde over de financiële problemen met Ferdinand. Hij was overigens niet bijzonder gecharmeerd van de Nederlandse

vertaling van *Das Kapital* door Domela Nieuwenhuis.[2] Toen Ferdinand trouwde, bezaten hij en zijn eerste vrouw Johanna Lulofs maar liefst 60.000 gulden, een vermogen in die tijd. Een jaarsalaris van een gemiddelde werkman lag op 800 gulden. Toen de stiefmoeder van Ferdinand enkele jaren later overleed, liet ze hem 100.000 gulden na, nogmaals een fortuin. Domela Nieuwenhuis belegde een groot deel van dit geld en investeerde ook in zaken ten bate van het socialisme. Aan het begin van de twintigste eeuw maakte hij een financiële crisis door en raakte hij zijn fortuin kwijt. Hij moest voortdurend geld lenen. Uiteindelijk werd een proletarische oplossing gevonden in het in 1914 opgerichte 'Domela Nieuwenhuisfonds', waarin dankbare arbeiders kleine bedragen stortten waarvan hun leider kon rondkomen.[3]

Bekende Nederlander

Domela Nieuwenhuis' publieke optreden, eerst als dominee, later als propagandist voor het socialisme en anarchisme, maakte van hem een bekende Nederlander. Een groot deel van zijn leven bracht hij door in vergaderzaaltjes. Als hij sprak, kwamen van heinde en ver mensen om ademloos naar hem te luisteren. Veel caféhouders en zaalverhuurders werden door de overheid onder druk gezet om hem geen ruimte te verhuren in de hoop zo onrust te voorkomen. In de vitrine van de negentiende-eeuwse vergaderzaal wordt aan de hand van originele documenten een overzicht gegeven van de publieke carrière van Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

Domela Nieuwenhuis was één van de meest geliefde én gehate mannen van zijn tijd. In Friesland had hij een grote aanhang die hem als een profeet vereerde. In andere kringen werd hij beschouwd als een kwade genius die met bommen en dynamiet alles probeerde te verwoesten. Toen in 1898 de kroningsfeesten van

Foto boven: een kijkje in de studeerkamer. Foto onder: in de rouwstoet liepen 12.000 mensen mee.

Wilhelmina in volle gang waren, vond er als represaille een aanslag op zijn huis plaats.
Op 18 november 1919 overleed Ferdinand Domela Nieuwenhuis op 72- jarige leeftijd in Hilversum. Als één van de eerste Nederlanders werd hij op de begraafplaats 'Westerveld', bij Driehuis, gecremeerd. Zijn uitvaart was een indrukwekkende gebeurtenis: 12.000 mannen en vrouwen, uit heel het land, liepen in de rouwstoet.

In de les

In 'de tijd van burgers en stoommachines' wordt het ontstaan van het communisme en socialisme uitgebreid in de klas behandeld. Domela Nieuwenhuis staat aan de basis van het socialisme in Nederland. Interessant is om met leerlingen de discussie aan te gaan of het socialisme al dan niet via verkiezingen aan de macht had kunnen komen. Troelstra en Domela Nieuwenhuis stonden wat dit betreft lijnrecht tegenover elkaar. Verschillende malen tijdens zijn leven dacht Domela Nieuwenhuis dat de tijd was gekomen om via revolutie de macht naar zich toe te trekken. En zelfs zijn opponent Troelstra veronderstelde in 1918 dat het einde van het kapitalisme gekomen was. ■

Praktische informatie

Voor groepen leerlingen voortgezet onderwijs is er een kijkwijzer op de website **www.willemvanharen.nl** onder educatie/voortgezet onderwijs.
Bij begeleiding van een museumdocent wordt een toeslag gehanteerd van 15 euro per groep (groepsgrootte maximaal 25 leerlingen). Het programma kan zelfstandig gedaan worden. Docenten hebben gratis toegang tot het museum.
Het museum is geopend van dinsdag t/m vrijdag van 11.00 tot 17.00 uur. Voor schoolbezoek gaat het museum eerder open.
Volwassenen € 4,00, Kinderen/leerlingen € 2,00.
CJP-pas wordt geaccepteerd.

Ferdinand Domela Nieuwenhuis Museum
(ondergebracht bij het Willem van Haren Museum)
Minckelersstraat 11, 8442 CE Heerenveen.
Telefoon 051 3623408 ,
website **www.fdnmuseum.nl**

Windesheim

Symposium: Geschiedenis en identiteit

De lerarenopleiding geschiedenis van Windesheim organiseert samen met het Historisch Centrum Overijssel (HCO) een symposium op woensdag 2 november 2011 bij HCO in Zwolle. Het symposium is bedoeld voor docenten geschiedenis vo, hbo, wo, medewerkers van historische en educatieve instellingen, musea, organisaties op het gebied van Cultureel Erfgoed en andere belangstellenden.

Doel
Het doel van het symposium is te onderzoeken welke definitie van toepassing is op de relatie tussen de Nederlandse geschiedenis en identiteit.

Sprekers
De keynotelezingen worden verzorgd door:
- Herman Pleij: 'De onbedwingbare zucht naar een Nederlandse identiteit'
- Gerard Rooijakkers: De identiteitsfabriek in Nederland
- Bas Blokker: Welke rol spelen de media bij identiteitsvorming?

Daarnaast kunt u zich inschrijven voor twee workshops.

Meer informatie
Kijk voor meer informatie en aanmelden op www.windesheim.nl/agenda. Of neem contact op met Joop de Vries, tel. 06-41153141, e-mail: joop.de.vries@windesheim.nl.

het gebeurt op windesheim